

RECENT ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN VLAAMS-BRABANT 2022

VLAAMS-
BRABANT

1 + 1 = 3

Publieksprojecten zijn altijd een verhaal van samenwerking en engagement. Engagement om een zo breed mogelijk publiek kennis te laten maken met erfgoed. En het is door met zoveel organisaties, bedrijven en vrijwilligers samen te werken dat we dat doel het beste kunnen bereiken.

Maar het zijn woelige tijden. We merken dat de onzekerheden van vandaag een rem zetten op ons engagement, op ons verenigingsleven, op de projecten die we opzetten. Dat brengt enkele uitdagingen met zich mee. Hoe vinden we voldoende vrijwilligers om een archeologisch publieksproject op poten te zetten? Kunnen we het financieel aan? Hoe kunnen we het organiseren? Veel vragen die zorgen voor terughoudendheid.

Maar als we echt iets willen, dan lukt het ons. Dat merkten we aan tal van projecten het afgelopen jaar, en zeker tijdens de Archeologiedagen. Heel veel organisatoren sloegen de handen in elkaar en werkten een boeiende dag of een fantastisch project uit.

Als provinciebestuur zijn we oprecht verheugd als we zien dat zo veel mensen en organisaties elkaar vinden en ten volle gaan voor de kracht van samenwerking. De ene organisatie heeft zich inhoudelijk volledig ingewerkt, de andere enthousiasmeert, weer een ander is een kei in logistiek of is goed met cijfers en financiën. Al deze talenten samen maken een knap team. We hopen dat de kracht van samenwerking ook in 2023 voor veel buitengewone projecten zorgt.

Tom Dehaene
gedeputeerde voor erfgoed
provincie Vlaams-Brabant

INHOUD

4

Het kasteel van Heetvelde in Oetingen.

7

Een Romeins landmark in Tienen.

8

Archeologische onderzoeken in de vestinggordel van Zoutleuw.

13

Een nieuwe Centrale Archeologische Inventaris voor iedereen.

14

Interview IOED Brabantse Kouters.

16

Een Romeinse nederzetting in het gehucht Steenvoorde.

18

Begraven WOII-erfgoed in Haacht en omstreken.

20

Terugblik Archeologiedagen 2022.

22

De kasteelmuur van Tervuren.

25

Archeologische toevallsvondsten.

Het kasteel van Heetvelde vanuit het zuidwesten. (Ferre O)

Het kasteel van Heetvelde in Oetingen

EEN NIEUWE DATERING IN DE VROEGE 15DE EEUW

Ferre O

Het kasteel van Heetvelde in Oetingen bij Gooik is een vrij onbekende waterburcht op het historische drielandenpunt van Henegouwen, Brabant en Vlaanderen. Omwille van de bakstenen opbouw en het algemene uitzicht werd lang gedacht dat het een 17de-eeuwse heropbouw van een verwoeste middeleeuwse waterburcht betreft. Maar het kasteel is ouder dan het lijkt.

ACHT BOUWFASEN

Het kasteel van Heetvelde ligt idyllisch op een eilandje met een slotgracht rond, in het noordwesten van Oetingen. Het is opgebouwd als een echte waterburcht. Het hoofdcomplex bestaat uit een vierkante donjon, een woonhuis, een D-vormige toren en een kapel. Daarnaast staan er nog een paardenstal met bijgebouw en een koetshuis in de vorm van een ovale toren.

Een recent bouwarcheologisch onderzoek in het kader van een masterthesis kon acht bouwfases onderscheiden, van de middeleeuwen tot de nieuwste tijd. Van de oudste bouwfase bleven nog natuurstenen muren bewaard die vermoedelijk dateren van rond 1300. Rond die periode kwam ook het geslacht van den Heetvelde in het bezit van de heerlijkheid. Ze bleven eigenaar tot ongeveer 1550. Het onderzoek stelt

nog vast dat het kasteel veranderingen onderging in de 15de, 17de, 18de en in mindere mate in de 19de en 20ste eeuw. Dit artikel focust op de 15de en 17de eeuw, want de veranderingen die toen plaatsvonden, waren tot dusver nog niet herkend.

15DE-EEUWSE KAPSPOREN

Door de kasporen op de witte kalkzandsteen in de muren te bestuderen, konden grote delen van het kasteel voor het eerst zeer nauwkeurig in de tijd geplaatst worden. Dr. Frans Doperé van de onderzoeksgroep archeologie aan de KU Leuven ontwikkelde een techniek die sporen van werktuigen op natuursteen linkt aan een chronologische periode. De onderzoeker kon drie van de door Doperé beschreven bewerkingsfasen herkennen: fase I (12de eeuw-1425), fase IIa (1400-1450) en fase IIb (1450-ca. 1800). Sommige sporen vormden een combinatie van fase I en fase IIa en konden daardoor gedateerd worden tussen 1400 en 1425. De onderzoeker gebruikte de herkende bewerkingsfasen van Doperé om een chronologie op te stellen.

De natuurstenen uit fase I konden nog nauwkeuriger gedateerd worden na analyse van de schietgaten. Die waren bestemd voor primitieve vuurwapens, en werden dus niet voor 1400 gebouwd. De conclusies: de donjon en het koetshuis werden tussen 1400 en 1425 gebouwd (fase I), de oostelijke helft van het woonhuis ook maar na de donjon (fase I en IIa).

Sporen uit fase IIb waren er ook, maar enkel op delen van de 17de eeuw of meer recent. De bewerkingsporen plaatsten dus grotere delen van het kasteel in de vroege 15de eeuw. Dat is vroeger dan dat we tot nu toe hadden aangenomen.

MIDDELEEUWSE BAKSTEEN IN DE MAAG

De bouwfases volgden elkaar in de vroege 15de eeuw opvallend snel op. Alsof de bewoners met een serieuze baksteen in de maag zaten.

Eerst bouwden de kasteelheren de vierkante donjon, ze behielden daarbij de natuurstenen voorganger van het woonhuis. Tegelijkertijd bouwden

ze een ovale toren, het latere koetshuis. Al snel beslisten ze om ook het natuurstenen woonhuis te vervangen door de huidige bakstenen versie. Dat deden ze allemaal tussen 1400 en 1425. Maar omdat in het nieuwe woonhuis ook kasporen van fase IIa te vinden zijn, werd die dus later dan de donjon opgetrokken. Bij de bouw van het nieuwe woonhuis bleef de natuurstenen, uitkragende kapel behouden, waardoor je tot vandaag nog natuursteen kan terugvinden. De kapel verdween wel tijdens ver-

bouwingen in de 17de eeuw.

Waarom volgden de bouwfases elkaar zo snel op? Was er misschien een masterplan dat beide verbouwingen voorzag? Wat zorgde dan voor een bouwstop? En hoe veel tijd zat er tussen beide fasen? Het is alleszins boeiend om het kasteel zo heel duidelijk fase per fase te zien veranderen en uitbreiden. In deze korte periode in de 15de eeuw werden allicht ook de omwallingsmuren gebouwd, maar die zijn intussen verdwenen.

Steenbewerkingsfase I van Doperé op het noordelijke schietgat van de donjonkelder. (Ferre O)

Zicht op de donjon en het woonhuis, waarvan de bouw in de vroege 15de eeuw snel achter elkaar volgde. (Ferre O)

HET KASTEEL IN HET BLAUW

In sommige buitenmuren nam de onderzoeker een hele stratigrafie van fasen waar. Het viel hen op dat er zones in de muren waren waar bijna uitsluitend kopse bakstenen werden gebruikt. Dit stak af tegen het kruisverband in de rest van het kasteel. Om de verschillende baksteenfasen beter te begrijpen en verbanden te zien, ontwikkelden ze een nieuwe techniek: de verblauwingstechniek. De koppen werden blauw ingekleurd zodat het heel duidelijk werd waar welke bouwmethode werd toegepast.

De verblauwingstechniek toegepast op de noordgevel van het woonhuis. In één oogopslag zijn de grote kopse zones zichtbaar, in dit geval te linken aan de 17de-eeuwse verbouwingfase. Het linkerdeel is 15de-eeuws. (Ferre O)

Het koetshuis vanuit het oosten. Dit bijgebouw werd in de 17de eeuw sterk verbouwd van (wacht?)toren naar koetshuis. (Ferre O)

VERBOUWINGSCAMPAGNE IN DE 17DE EEUW

Nadat de onderzoeker alle kopse zones op de buitengevels van het kasteel in kaart had gebracht, werd duidelijk dat ze tot dezelfde bouwfasen behoorden. Het betreft een grote verbouwingcampagne in de vroege 17de eeuw. Het kasteel kwam toen in het bezit van Pieter Colins (1560-1645). Een balkinscriptie dateert deze verbouwing in of rond 1613. Deze bouwcampagne werd tot nu toe verkeerdelijk als oudste fase bestempeld, want het huidige onder-

zoek toont aan dat er veel minder werd bij- en verbouwd dan gedacht.

De familie Colins zou het kasteel nog tot in 1780 bezitten. In de bouwcampagnes van de 17de en 18de eeuw is hun wapenschild dan ook overal terug te vinden. Net zoals de familie van den Heetvelde had de familie Colins belangrijke banden met het aangrenzende Lieferinge, waar ze van 1703 tot 1786 de dorpsheeren waren.

LANDSCHAP VAN KASTELEN

Het Kasteel van Heetvelde staat niet op zichzelf, zo werd duidelijk tijdens het onderzoek. Op de grenzen van Henegouwen, Brabant en Vlaanderen waren (of zijn) er nog vele andere burchten te vinden. De ene al ouder dan de andere, en ze lijken allemaal een strategische plaats in te nemen.

Ook in Oetingen zelf stond er nog een tweede kasteel. Dit 'dorpskasteel' was verweven met het middeleeuwse dorp en de toenmalige kerk, en dat al sinds de middeleeuwen. In 1750 verdween het kasteel. Er is amper iets van bekend. Toekomstig archeologisch onderzoek in of rond de kasteelsite zou dus belangrijke informatie kunnen opleveren. Het oude dorp zelf werd in de 19de eeuw verlaten. Interessant weetje: zowel de familie van den Heetvelde als de familie Colins hadden beide kastelen tegelijk in hun bezit. ■

Bron: O, Ferre. 2022. Een grensgeval in de uithoek van het graafschap Henegouwen. Bouwarcheologisch onderzoek naar het middeleeuwse kasteel van Heetvelde (Oetingen). KU Leuven: Onuitgegeven masterproef.

MEER WETEN?

Stuur een mailtje naar ferre.o@hotmail.com

Ruilverkavelingproject maakt Romeinse tijdslaag zichtbaar

EEN ROMEINS LANDMARK IN TIENEN

David Depraetere

Al in 1981 vonden archeologen de resten van een Romeins badhuis op de landbouwgronden langs de Mettenweg in Kumtich. De ruilverkaveling Willebringen en een samenwerkingsverband tussen de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) en de Intergemeentelijke Onroerende goeddienst Portiva (IOED Portiva) maakte bijkomend archeologisch onderzoek mogelijk. Uit dit geofysisch onderzoek en waarderend proefsleuvenonderzoek bleek dat het badhuis toebehoorde aan een Romeins villadomein (villa rustica) en dat er daarvan nog veel meer sporen in de bodem bewaard bleven. (Meer hierover in de brochures Archeologie 2014 en 2018.)

Uit boringen bleek dat de site door haar ligging al lange tijd werd blootgesteld aan bodem- en bewerkingserosie. Overvloedige regenval in combinatie met akkerbouw zorgde ervoor dat de leembodem altijd verder afspoelde. Onbewust ploegden landbouwers dieper en dieper in de archeologische sporen, die daardoor dreigden voorgoed verloren te gaan.

HYPOCAUSTUM

Het ruilverkavelingsproject maakte het mogelijk om de site fysiek te beschermen door de kern van de site onder permanent grasland te leggen. Als landschappelijk baken kwam er op het grasland een landmark die de hele site ook educatief ontsluit. Deze landmark werd ontworpen als een kunstzinnige verwijzing naar het hypocaustum, het typisch Romeinse vloer- en muurverwarmingssysteem waarvan sporen werden teruggevonden. De zitbanken rondom functioneren als een oriëntatieplatform: ze geven de richting en de afstand weer naar de archeologische sites in de omgeving en plaatsen op die manier site Mellenberg in haar ruimtelijke context.

Mindscape3D ontwikkelde voor de site een unieke 3D-app. Via een QR-code kan je zo een virtueel bezoek brengen aan het badgebouw. Een fly-through video neemt je mee op een tijdreis en je ontdekt de opbouw, de werking van het vloer- en muurverwarmingssysteem en de

functie van het badgebouw. Ook infopanelen vertellen je het hele verhaal van het badhuis.

De educatieve inrichting maakt de Romeinse aanwezigheid opnieuw zichtbaar in het landschap, zodat de passant zich bewust wordt van de geschiedenis van deze plek. Een verbinding met het verleden is immers belangrijk voor ons gevoel van identiteit in een steeds verder globaliserende wereld.

LEERRIJKE HALTE

De VLM huldigde deze landmark en de 3D-app in op donderdag 8 december, samen met de partners, IOED Portiva en de stad Tienen. Iedereen is welkom om de site te bezoeken. Je vindt het in het landbouwgebied langs de Mettenweg ter hoogte van de Westelijke Ring en vlakbij het station van Tienen. Je kan het te voet en met de fiets bereiken. De site is een stopplaats op de Romeinse fietsroute 'Fietsen met de Gallo-Romeinen' van de stad Tienen en IOED Portiva. ■

ARCHEOLOGISCHE ONDERZOEKEN IN DE VESTINGGORDSEL VAN ZOUTLEEUW

Marijke Wouters (IOED Zuid-Hageland)

Zoutleeuw is een kleine stad aan de Kleine Gete in het oosten van Vlaams-Brabant. Ze is gekend omwille van haar middeleeuwse karakter, met de prachtige, gotische Sint-Leonarduskerk, het middeleeuwse stratenpatroon en mooie stadhuis. Maar wist je dat Zoutleeuw ook een vestingstad is geweest? En dat er in het afgelopen jaar maar liefst vier archeologische onderzoeken plaatsvonden in de oude vestinggordel?

VESTINGSTAD ZOUTLEEUW

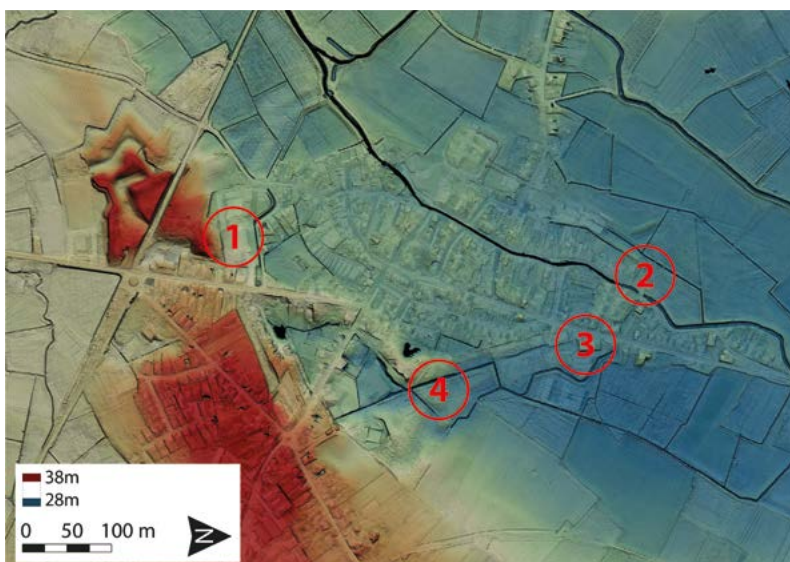
De stad is gegroeid vanuit enkele primitieve bewoningskernen, die minstens teruggaan tot de vroege middeleeuwen (ca. 7de-10de eeuw). In de vroege 12de eeuw kreeg ze haar eerste omwalling. Op politiek vlak ging de stad een betekenisvolle rol spelen: ze werd één van de zeven 'vrije steden' van Brabant. De Kleine

Gete werd bevaarbaar gemaakt tot in Zoutleeuw waardoor je via de Demer, Dijle en Rupel de Schelde en havenstad Antwerpen kon bereiken. Dit zorgde voor een actieve scheepvaart en handel. De stad groeide daardoor aanzienlijk en kreeg er rond 1330-1350 een tweede en ruimere stadsomwalling bij.

In de loop van de 15de-16de eeuw deden buskruit en kanon hun intrede in onze streken. Middeleeuwse stadsmuren voldeden niet langer om de bevolking te beschermen tegen vijandelijke aanvallen. De 14de-eeuwse stadsomwallingen en -muren van Zoutleeuw werden daarom vanaf 1642 versterkt met een gebastioneerd systeem, en in 1670-79 werd de Spaanse citadel aangelegd. Deze omschakeling gebeurde wat later dan in de steden in de regio van de Staats-Spaanse linies (een stelsel van militaire verdedigingslinies, red.), die tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) al erg te lijden hadden onder belegeringen en beschietingen.

Dreiging van Frankrijk

Tijdens de Devolutieoorlog (1667-1668) werd het de Spaanse regering duidelijk dat het nu de Fransen en hun koning Lodewijk XIV waren die een grote bedreiging vormden voor de Spaanse Nederlanden. Frankrijk

Locatie van de archeologische onderzoeken in de vestinggordel (basiskaart: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen)

had immers strategisch belangrijke enclaves in handen gekregen in Vlaanderen en Henegouwen, en het neutrale prinsbisdom Luik had de kant van de Fransen gekozen. Zoutleeuw lag aan de oostgrens van Brabant en de Spaanse Nederlanden, grenzend aan het prinsbisdom. De uitbouw van de vestingwerken was dan ook nodig.

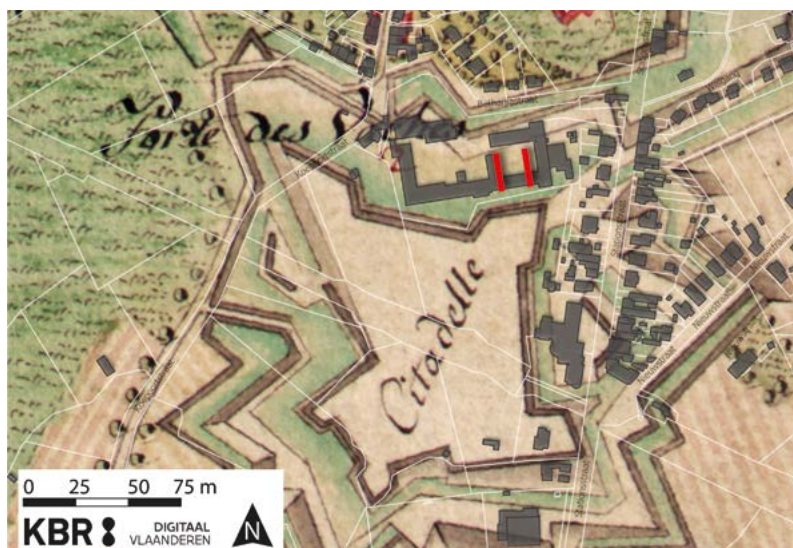
De vestingstad Zoutleeuw werd desondanks tweemaal ingenomen: in 1678 door de Fransen op het einde van de Hollandse oorlog, en in 1705 door de geallieerden tijdens de Spaanse Successieoorlog. In het midden van de 18de eeuw, tijdens de meer vredevolle periode onder de Oostenrijkse Habsburgers, geraakte de citadel buiten gebruik en in verval. In 1784 begon de ontmanteling van grote delen van de stadsomwallingen en de citadel. Maar niet alles werd weggeveegd of overbouwd. Van de citadel zijn nog vele reliëfrestanten zichtbaar in het landschap. De citadel werd trouwens in 2016 beschermd als archeologische site. De vestinggordel rondom de stadskern is sinds 2016 opgenomen binnen de als archeologische zone vastgestelde stadskern, waardoor er al sneller een archeologietraject te volgen is bij bouwprojecten.

VIER ARCHEOLOGISCHE ONDERZOEKEN IN DE VESTINGGORDEL

In 2022 zijn er maar liefst vier archeologische onderzoeken uitgevoerd in de vestinggordel rond Zoutleeuw. Eindverslagen zijn er nog niet, maar we willen hier wel alvast een overzicht geven van de aanleiding, de vestingcontext en de algemene bevindingen.

DE CITADELGRACHT ONDER HET SINT-LEONARDUSINSTITUUT

Eind 2021 weken de verouderde prefabvolumes ter voorbereiding van het nieuwbouwproject van de Sint-Leonardusmiddenschool aan de Stationsstraat. Archeologen van Aron bv gingen in februari 2022 op

Sint-Leonardusmiddenschool: de proefsleuven (rood), gelokaliseerd op de Ferrariskaart (ca. 1771-78) met aanduiding van de huidige bebouwing (GRB, grijs) en perceelsgrenzen (GRB, wit).

Sint-Leonardusmiddenschool: profiel van gedempte citadelgracht.

het terrein aan de slag en groeven proefsleuven. Op basis van historische kaarten en van de terreinsituatie rondom de schoolsite, verwachtten de archeologen sporen aan te treffen van de oude citadelgracht. Achter de middenschool resteert er immers nog een steil talud van een citadelbastion. Aan de andere zijde van de schoolsite volgen de huidige Bethaniabeek en -straat het tracé van de voormalige citadelgracht en -wal.

Er werden twee lange, parallelle proefsleuven aangelegd, dwars over de voormalige citadelgracht. Deze gracht was hier, tussen de citadel en de stad, minstens 28 meter breed. De grachtbodem bevond zich op ongeveer 2,5 meter onder het huidige maaiveld. In het midden van de gracht liep er een smalle greppel, een

'cunette'. Die vormde een extra hindernis in het geval de vijand de gracht wou doorwaden. De greppel deed ook dienst als afvoergeul voor water als de gracht moest worden drooggelegd. De onderzoekers vonden ook een spoor van een oude beek. Dat is vermoedelijk dezelfde beek die te zien is op het 16de-eeuwse stadsplan van Jacob van Deventer en die allicht in de 17de eeuw gedempt werd bij de aanleg van de citadel.

Samen met de geschiedenislerkrachten van de middenschool werkte de IOED Zuid-Hageland vooraf een lesbundel uit over archeologie en de citadel van Zoutleeuw. Enkele klasgroepen kwamen een kijkje nemen aan de proefsleuven en kregen uitleg van de archeologen.

Schipstraat: aanleg sleuf.

Ravelijn: aanleg proefsleuf dwars over ravelijn en voorwerken.

HET KROONWERK AAN DE SCHIPSTRAAT

De stad Zoutleeuw leverde een omgevingsvergunning af voor een woonproject aan de Schipstraat, de zogenaamde 'Limonadefabriek'. Nadat de bestaande gebouwen werden afgebroken, kon het archeologenteam van Annika Devroe Archeologie & Bouwhistorie bv aan de slag met de aanleg van proefsleuven. Ondanks een hoge waterstand en enkele recente grondverstoringen, konden ze toch meerdere oude sporen registreren. Enkele maanden later, in maart 2022, volgde een volledige opgraving van de geplande nieuwbouwzone.

De archeologen stelden vast dat het terrein in de volle en late middeleeuwen ruim 1 tot 1,5 meter lager lag, onder relatief natte omstandigheden, op veenlagen en oude alluviale afzettingen. Sporen van greppels wijzen op de aanwezigheid van een beemdenlandschap.

Waarom werd het terrein opgehoogd? Daarvoor moeten we naar de 17de eeuw. Op basis van historisch kaartmateriaal wisten de archeologen dat hun onderzoeksgebied zich situeerde in de nabijheid van de oude Diestsepoort aan de noordelijke zijde van de stad. In de 17de eeuw werd er vóór deze poort, als onderdeel in de vestingordel,

een 'kroonwerk' aangelegd: een aarden verdedigingswerk, gevormd door een bastion en twee halve bastions (waarvan het grondplan lijkt op een kroon). De archeologen stelden vast dat het moerassige terrein voor dit kroonwerk aanzienlijk werd opgehoogd met grondpakketten van ongeveer 140 tot 200cm. Voorts lag er buiten het onderzoeksgebied, ten westen ervan, ooit het 13de-eeuwse begijnhof, dat in 1578 totaal verwoest werd en sindsdien onbebouwd bleef.

Momenteel werkt het archeologenteam van Annika Devroe de resultaten van het veldwerk verder uit. Ze willen een beter zicht krijgen op de datering en de chronologie van de

complexe stratigrafie van sporen, grachten, greppels en ophogingslagen.

GEDEMPTE VERDEDIGINGSWERKEN AAN FREINETSCHOOL TINTELTUIN'

Bij de start van het nieuwe schooljaar gingen in Zoutleeuw niet alleen de schoolkinderen aan de slag. Op de schoolsite van de Tinteltuin aan de Budingenweg staken ook de archeologen van J. Verrijckt Archeologie & Advies de handen uit de mouwen. De oude schoolgebouwen waren net gesloopt om plaats te maken voor een nieuw schoolgebouw. De funderingen van dat gebouw bleven daarbij in de ondergrond zitten. Ze zaten niet zo diep maar vormden

Tinteltuin: profielopmeting in sleuf.

Ravelijn: aanleg proefsleuf dwars over ravelijn en voorwerken.

toch een hindernis voor de aanleg van de proefsleuven. Desondanks sneden de archeologen verschillende lagen aan die te maken hebben met de gedempte verdedigingswerken en -structuren uit de late en post-middeleeuwse periode. Het vervolgonderzoek - een vlakdekkende opgraving van de nieuwbouwzone - werd eind oktober uitgevoerd. De resultaten worden momenteel nog verwerkt.

RECONSTRUCTIEPLANNEN VOOR EEN RAVELIJN

Enkele jaren geleden kocht de stad Zoutleeuw een braakliggend perceel aan, gelegen in het verlengde van het stadspark. In de 17de-18de eeuw lag daar een ravelijn, weten we op basis van oude kaarten en het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen. Een ravelijn is een versterkt buitenwerk in een vestinggracht. Het perceel leent zich uitstekend tot de aanleg van een waterbufferbekken en tot een landschappelijke inrichting als aange-naam verlengstuk van het stadspark.

Het idee rijpte om het oude ravelijn en een gedeelte van de vestinggracht opnieuw aan te leggen, geïnspireerd door het verleden. Om het ontwerp zo goed mogelijk te laten aansluiten bij de historische situatie, liet de stad een archeologisch vooronderzoek uitvoeren door Aron bv. In oktober legde het archeologenteam

twee proefsleuven aan, haaks over het terrein. Dat leverde waardevolle informatie op, zoals de diepte van de vestinggracht, de oppervlaktedimensies en het looppniveau van het ravelijnlichaam, de positie van de voorwerken en zo meer. Ook op het aangrenzend terrein in het huidige stadspark legden de archeologen twee proefsleuven aan om het oorspronkelijke profiel van de vestinggracht op deze plek te kunnen achterhalen.

Op basis van de bevindingen en opmetingen kunnen de ontwerpers binnenkort aan de slag met teken- en rekenwerk voor de reconstructie van dit ravelijn.

VELE PUZZELSTUKJES ... NU NOG EEN TOTAALPLAATJE

Deze vier onderzoeken leren ons veel over het vestingverleden van de stad, maar in de loop der jaren werden er nog veel meer delen van de vestingwerken aangetroffen en onderzocht.

Zo voerde Antea in 2013 in opdracht van het agentschap Onroerend Erfgoed een waarderend onderzoek uit naar de Spaanse citadel, waarna het gebied als archeologische site werd beschermd. Voor de hele oostelijke zone van de voormalige vestinggor-del had de stad Zoutleeuw in 2013 al vergevorderde ontwikkelingsplannen. Intussen werden er al meerdere

bouwprojecten gerealiseerd, waar telkens een archeologisch onderzoek aan vooraf ging. Het archeologisch bodemarchief werd daarbij telkens geregistreerd voor de nieuwbouwwerken alle bodemsporen definitief zouden vernietigen.

Elke onderzochte site vormt een stukje van een mooie puzzel. Synthese-onderzoek moet het mogelijk maken om aan de hand van de opgravingsplannen en profieltekeningen, in combinatie met betrouwbare historische kaarten, de vestingwerken in 3D-beelden te reconstrueren. Of toch minstens de veelvuldig aangetroffen grachtstructuren ervan. Daarbij is zeker ook het historisch-hydrografische aspect van belang: een analyse van het systeem van de wateraanvoer en -afvoer in de grachten en het inundatiesysteem ten westen van de stad.

Zoutleeuw is immers ontstaan in een natte en overstromingsgevoelige context, en kende in 2021 nog een zware overstroming. Vermoedelijk hadden de oude omwallingen en grachten niet alleen een verdedigende functie tegen vijandelijke aanvallen, maar ook tegen wateroverlast. Net als elders gelden hier vandaag de 'Blue deal'-uitdagingen: meer waterbuffering en vernatting om beter gewapend te zijn tegen periodes van extreme droogte en van overstromingen. Als we dankzij de archeologische bevindingen dat oude watersysteem beter leren begrijpen, kunnen we daar inspiratie uit halen voor de toekomst. ■

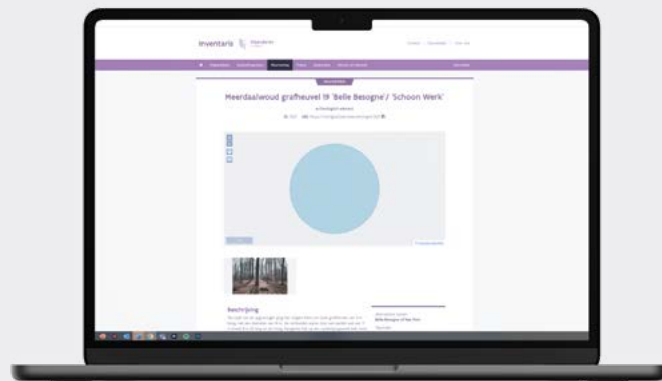
Met dank aan Aron bv, Annika Devroe Archeologie & Bouwhistorie bv en J. Verrijckt Archeologie & Advies.

MEER INFO?

De eindverslagen van deze onderzoeken zijn tegen 2024 klaar en raadpleegbaar via <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/rapporten/eindverslagen>

Een nieuwe Centrale Archeologische Inventaris voor iedereen

Erwin Meylemans, Katrien Cousserier,
Isabelle Jansen - Agentschap Onroerend Erfgoed

Het Agentschap Onroerend Erfgoed en zijn voorlopers werken al sinds 2000 aan de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) van alle gekende archeologische vindplaatsen en waarnemingen in Vlaanderen. Gaande van gegevens van luchtfoto's en historische bronnen, tot resultaten van veldprospecties, proefsleuven, metaaldetectie en volledige opgravingen. De collectie is enorm: de CAI telde op 24 november 2022 liefst 49.113 waarnemingen met een archeologische relevantie.

ONDERZOEKS- EN BELEIDSINSTRUMENT

Het doel van de CAI is velerlei. De inventaris is een bron voor verder onderzoek, bijvoorbeeld voor de Onderzoeksbalans Archeologie (zie www.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans-archeologie), en ook voor de archeologische syntheseprojecten (zie www.onroerenderfgoed.be/project-subsidies-voor-synthese-onderzoek). Maar ze is toch vooral een bron van informatie voor het beheer en beleid. Op basis van de gegevens worden immers 'Archeologische Zones' afgebakend en vastgesteld (Van Gils e.a. 2016). Maar de inventaris is natuurlijk ook een belangrijke informatiebron voor de preventieve archeologie op plaatsen waar bouwwerken archeologisch erfgoed dreigen te vernielen.

CAI 2.0

Tot midden 2020 was de CAI een online databank die enkel voor een selectie gemachtigde gebruikers toegankelijk was. Daar kwam verandering in op 15 juni 2020 met de CAI 2.0: de inventaris van vindplaatsen en archeologische elementen werd als module 'waarnemingen' opgenomen in de Inventaris Onroerend Erfgoed (zie <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/zoeken> en https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingen_info).

Dit biedt een heleboel voordelen en mogelijkheden. Zo kan je linken leggen tussen verschillende archeologische elementen (fiches) en tussen de elementen uit de CAI en de erfgoedobjecten uit de Inventaris Onroerend Erfgoed, zoals de Archeologische Zones, en bouwkundig en landschappelijk erfgoed. Ook linken naar externe databanken en portalen zijn mogelijk, en je kan beelden toevoegen via de beeldbank van het Agentschap Onroerend Erfgoed (<https://beeldbank.onroerenderfgoed.be>). De informatie werd ook gestructureerd in specifieke archeologische thema's, bijvoorbeeld prehistorische sitecomplexen (<https://id.erfgoed.net/themas/17283>) en prehistorische grafheuvels (<https://id.erfgoed.net/themas/17271>).

De Centrale Archeologische Inventaris wordt zo een heus kruispunt van informatie over het archeologisch erfgoed.

OPENBAAR

De CAI 2.0 is bovendien publiek toegankelijk. Iedereen kan informatie over archeologische opgravingen of over preventieve archeologische onderzoeken opzoeken. Momenteel is dat nog beperkt: slechts 3300 fiches zijn openbaar (op 24 november 2022) waarvan 581 in Vlaams-Brabant. Maar dit wordt nog sterk uitgebreid. Fiches met privacygevoelige gegevens of van kwetsbare archeologische sites worden niet openbaar: zij blijven enkel bereikbaar voor gemachtigde gebruikers.

Als je meer informatie hierover wil, of als je een archeologisch vondst of relevantie informatie hebt, dan kan je het CAI bereiken via cai@vlaanderen.be. ■

BIBLIOGRAFIE:

Cousserier K., Martens M. & Meylemans E. 2021: Inventariseren van archeologisch erfgoed in Vlaanderen. Historiek, methodologie, doelstellingen en resultaten, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 194. <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/6370>

Van Gils M., Cousserier K., Jansen I., Meylemans E., Annaert R., Moens J. & De Bie M. 2016: Screening van de gekende archeologie in Vlaanderen in functie van de inventaris van archeologische zones, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 49. <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/354>

Intergemeentelijke samenwerking 'Erfgoed Brabantse Kouters' wacht op erkenning als IOED

DE BRABANTSE KOUTERS ZIJN EEN ENORM RIJKE ERFGOEDREGIO

Sebastiaan Goovaerts heeft mooie vooruitzichten: als alles loopt zoals gepland, dan dienen op 15 januari 2023 twaalf gemeentebesturen de officiële aanvraag in voor de erkenning van de Intergemeentelijke Onroerenderfgoeddienst (IOED) Erfgoed Brabantse Kouters. De enthousiaste coördinator zette de afgelopen twee jaar een prima werking op. Een erkenning vanuit Vlaanderen zou daarvoor niet alleen een bekroning zijn, maar ook kansen geven om verder te groeien. "Erfgoed verrijkt een regio en is een prima instrument voor citymarketing", zegt Sebastiaan.

Sebastiaan Goovaerts werkt in de schoot van Regionaal Landschap Brabantse Kouters als medewerker bouwkundig erfgoed. "Officieel zijn we nog een IOED in oprichting", zegt hij. De erkenningsaanvraag volgt in januari, pas een jaar later kan de nieuwe IOED dan officieel van start gaan. Al werd er in de aanloop daarnaartoe al een hoop werk verzet, met middelen van de twaalf deelnemende gemeenten.

"De gemeenten zagen de noodzaak in van een eigen Intergemeentelijke Onroerenderfgoeddienst", vertelt Sebastiaan. "De bestaansreden van een IOED is dat niet elke gemeente beschikt over een eigen expert erfgoed. Vaak zit die bevoegdheid ergens tussen de diensten stedenbouw, omgeving en cultuur in. Dit terwijl elke moderne stad of gemeente een

erfgoedreflex zou moeten hebben: erfgoed verrijkt de stad, verbindt inwoners met hun omgeving, is een prima citymarketingtool en een toeristische troef. Wat expertise komt dan goed van pas."

"VLAANDEREN IN 'T KLEIN"

De Brabantse Kouters vormden qua intergemeentelijk samenwerken rond onroerend erfgoed een blinde vlek op de kaart. "We zijn omringd door regio's met een eigen IOED, terwijl die hier nog ontbrak. Toch zijn de Brabantse Kouters een enorm rijke erfgoedregio. Op vlak van archeologie zijn we al goed bedeed, kijk maar naar de Romeinse vici van Asse en Elewijt, het middeleeuws centrum van Vilvoorde, de parelsnoer van kasteeldomeinen in de Vlaamse Rand, het landschappelijk erfgoed van de

kouterlandschappen met hun karakteristieke vergezichten op de hoofdstad en het Vlaamse hinterland, de oude hoeves. Het lijkt wel Vlaanderen in het klein op erfgoedvlak."

Coördinator Sebastiaan is voorlopig de enige medewerker, al werkt hij nauw samen met het team van Regionaal Landschap Brabantse Kouters waarvoor zeker het landschappelijk erfgoed ook belangrijk is. Sebastiaan is archeoloog van opleiding en haalde ook een masterdiploma in monumenten- en landschapszorg. "Twee richtingen waarvan ik te horen kreeg dat ik er nooit werk zou in vinden", lacht hij.

ERFGOEDCAFÉS

Sebastiaan zette een werking op touw die steunt op drie poten. "Ons eerste belangrijke focuspunt is de erkenningsaanvraag. In dat kader hebben we in juni 2022 drie erfgoedcafés georganiseerd in de regio, telkens rond een ander thema: bouwkundig erfgoed, archeologisch erfgoed en landschappelijk erfgoed. Een inspirerende lezing was daarbij steeds het startpunt voor een aansluitend discussiemoment. Alle inwoners, heemkundige kringen en geïnteresseerden waren daarbij welkom. Het doel van de erfgoedcafés was om

een draagvlak te creëren en te polsen naar ideeën, mogelijkheden en pijnpunten op het terrein. Zo leek het een goed plan om de twee belangrijke Romeinse sites in de regio - Asse en Elewijt - met elkaar te verbinden. Niet letterlijk, maar samen kunnen ze misschien projecten opzetten die de gemeentegrenzen overstijgen. De eerste stap is gezet.”

EEN SCORE VAN NUL TOT TWINTIG

Een tweede focuspunt is een uitgebreide inventarisatie en valorisatie van het bouwkundige erfgoed in het werkgebied. “Omdat de gemeenten aangaven dat een duidelijk beeld van hun bouwkundig erfgoed een prioriteit was, is op dit onderdeel het meest ingezet. De inventarisatie houdt in dat we bekijken of de lijst

van het bestaande erfgoed wel up-to-date is. Welke panden ontbreken nog? Kerken, gemeentehuizen, kastelen en boerderijen hebben wel al vaak een beschermd statuut. Maar dat is niet altijd het geval met modernistisch erfgoed. Ook industrieel erfgoed mogen we niet uit het oog verliezen. We willen de hiaten opvullen.”

De valorisatie betekent dat elk beschermd gebouw een score krijgt. “De duidelijkheid die we zo scheppen, helpt gemeenten bij hun erfgoedbeleid. Want vandaag weet je niet of een beschermd gebouw echt wel waardevol is. We toetsen elk gebouw af op een aantal criteria. Is het authentiek? Is de leesbaarheid bewaard? Hoe zit het met de archeologische waarde? Met de historische

waarde? Met de sociale waarde? Op basis daarvan stellen we een quotering op, van nul tot twintig. Zo komen er helaas ook beschermde gebouwen aan het licht die over de jaren heen zoveel verbouwd werden, dat ze elke erfgoedwaarde kwijt zijn en van de lijst geschrapt mogen worden.”

ADVIES VOOR GEMEENTEN

Als derde poot zet de IOED in op ad hoc adviesverlening voor de aangesloten gemeentebesturen. “Bijvoorbeeld, Wemmel heeft een prachtig kasteel als gemeentehuis maar dat voldoet niet meer aan de hedendaagse eisen. Dus plant de gemeente een renovatie en uitbreiding. We zitten dan mee aan tafel om advies te geven. Gemeenten krijgen ook zelf vaak vragen van eigenaars die met verbouwplannen zitten. Wat mogen en kunnen ze veranderen aan een gebouw met erfgoedwaarde? Ook dan geven wij graag advies.”

Inwoners zelf zijn ook altijd welkom met hun vragen, maar voorlopig focust de erfgoedwerking alleen op vragen van gemeentebesturen. Daar kan na de erkenning mogelijk verandering in komen, want aan die erkenning hangen ook Vlaamse subsidies die een uitbreiding van de werking zullen toelaten. ■

www.brabantsekouters.be

De IOED werkt voor de gemeenten Asse, Grimbergen, Kraainem, Meise, Machelen, Merchtem, Steenokkerzeel, Vilvoorde, Wemmel, Wezembek-Oppem, Zaventem en Zemst.

EEN ROMEINSE NEDERZETTING IN HET GEHUCHT STEENVOORDE

Nick Van Liefveringe

Studiebureau Archeologie voerde een proefsleuvenonderzoek en een opgraving uit in het gehucht Steenvoorde, in Ternat. Aanleiding was de aanleg van een nieuw bedrijventerrein. Het veldwerk leverde voornamelijk bodemsporen en artefacten op uit de Romeinse periode.

DOORWAADBARE PLAATS

Er liep destijds een Romeinse heirbaan door de regio die min of meer het tracé volgde van de huidige Assesteenweg. De heirbaan tussen Bavay in Frankrijk en Asse vertoonde een vrijwel rechtlijnig verloop langs de hoger gelegen heuvelruggen. Toch moest er bij de aanleg ook rekening gehouden worden met enkele onoverkomelijke obstakels, zoals drassige gronden in rivier- en beekvalleien. Dit was onder meer het geval op de grens van Ternat en Asse, waar de Steenvoordbeek zich door een relatief brede vallei slingert. Waar de

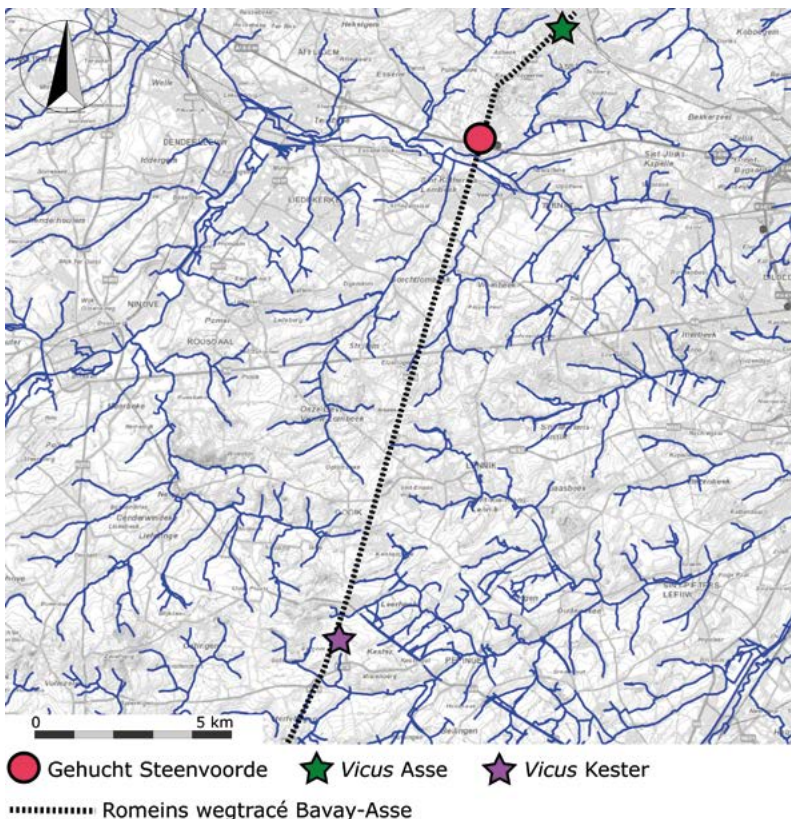
Romeinse weg de vallei doorkruist, ter hoogte van het kruispunt van de Assesteenweg en het op- en afrittencomplex 20 van de E40, ligt vandaag het gehucht Steenvoorde.

De naam Steenvoorde kan je etymologisch verklaren als doorwaadbare plaats, al dan niet in de vorm van een stenen (brug)constructie. Het archeologisch onderzoek gebeurde op de hoger gelegen gronden langs de noordelijke rand van dit gehucht.

BRANDRESTENGRAVEN?

Omwille van de toekomstige inrichting van een bedrijventerrein, onderwierp Studiebureau Archeologie een site van ongeveer 6,73 ha aan een proefsleuvenonderzoek. Dat bracht enkele clusters van Romeinse bodemsporen aan het licht, met relatief veel rechthoekige kuilen met houtskoolrijke vullingen. De onderzoekers interpreteerden ze als relictten van brandrestgraven.

Tijdens de opgraving die volgde, bleek dat de vermeende graven ondanks een goede bewaring nauwelijks of geen crematieresten bevatten. Ook het aantal deposities of grafritten was zeer beperkt. De meest opvallende artefacten waren een fragment van een verkoolde (luizen) kam, een prop gesmolten blauwgroen glas en een depositie van drie complete recipiënten van Romeins aardewerk.

Situering van het gehucht Steenvoorde langs de Romeinse heirbaan Bavay-Asse.

Een klingkern uit het finaal-paleolithicum (ca. 10.000 - 9.000 v.Chr.) lijkt bewust te zijn gedeponeerd als 'antiek' stuk in een brandrestengraf. Er is verder onderzoek nodig om de opvallende afwezigheid van crematieresten van deze brandrestengraven te duiden.

NEDERZETTING MET ARTISANALE ACTIVITEITEN

De onderzoekers vonden de grootste hoeveelheid bodemsporen en artefacten uit de Romeinse periode in de noordoostelijke sector van het terrein. Talrijke paalsporen en kuilen lijken hier structureloos verspreid tussen smalle en brede greppels met wisselende oriëntaties. Toch werden er tijdens het veldwerk ook plattegronden van kleine gebouwen afgeleid. De spoorvullingen bevatten in deze zone grote hoeveelheden vondstmateriaal. Het gaat daarbij vooral om fragmenten bouwkeramiek (tegulae en imbrices), fragmenten van luxe-aardewerk (terra sigillata), gebruiksaardewerk uit de 2de en 3de eeuw n.Chr. en een vrij grote hoeveelheid metaalslakken die wijzen op een artisanale (metallurgische) activiteit.

De aard en omvang van de Romeinse nederzetting langs de heirbaan is nog onduidelijk, maar het is een aantrekkelijke hypothese om de site te benoemen als statio of baanpost (halteplaats voor reizigers). Al dan niet in associatie met een landbouwuitbating.

VERDER ONDERZOEK

De onderzoekers verwerken de gegevens van de prospectie en opgraving in de loop van 2023 in een eindver-

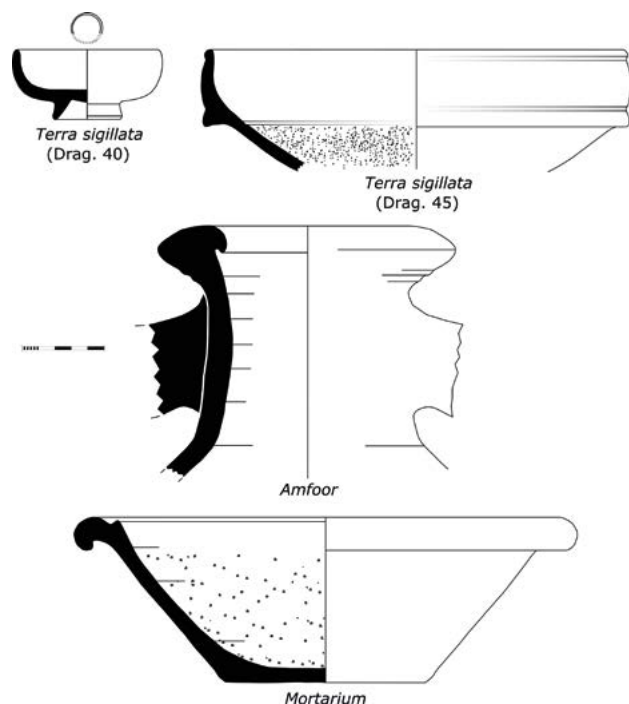
slag. Daarin komen ook de resultaten van het natuurwetenschappelijk dateringsonderzoek. Dat focust zich op het anthracologisch onderzoek - zoals de houtsoortbepaling - van de vermeende brandrestgraven. In het verslag komt ook een vergelijkende studie van het vondstmateriaal uit de Romeinse vindplaatsen in Ternat en het reeds gepubliceerde vondstmateriaal uit de nabijgelegen vici van Asse en Kester. ■

Depositie van drie complete recipiënten van Romeins aardewerk bij een brandrestengraf.

Finaal-paleolithische klingkern.

Selectie van aardewerk uit het Romeins nederzettingsareaal.

BEGRAVEN WOII-ERFGOED IN HAACHT EN OMSTREKEN

Tim Vanderbeken

De intergemeentelijke onroerenderfgoeddienst WinAr inventariseerde liefst 1500 meter aan loopgraven in en rond het natuurgebied Haachts Broek. Ze maakten onderdeel uit van de KW-verdedigingslinie van WOII.

LOOPGRAVEN IN HAACHT?

Maakten loopgraven ooit deel uit van de KW-linie? Dat is de vraag die IOED WinAr al geruime tijd bezig houdt. Ludo Vrijs, vrijwilliger bij Natuurpunt en actief bij het beheer van het Haachts Broek, bracht ons op het spoor van mogelijke restanten van loopgraven in het natuurgebied.

Met behulp van het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (DHMV) II konden we een eerste loopgraaf gemakkelijk in kaart brengen. Het sterkte ons vertrouwen dat we nog meer resten van de KW-linie in het werkgebied van de IOED WinAr konden vinden. Dat vertrouwen werd beloond: we namen liefst bijna 1500 meter aan

loopgraven waar. Die lagen verspreid over een gebied van ettelijke vierkante kilometers, van de Broekelei in Keerbergen tot voorbij de Leuvense Vaart in Tildonk. We hebben ze geïnventariseerd en doorgebiefd naar de Centrale Archeologische Inventaris.

INVENTARISATIETECHNIEK

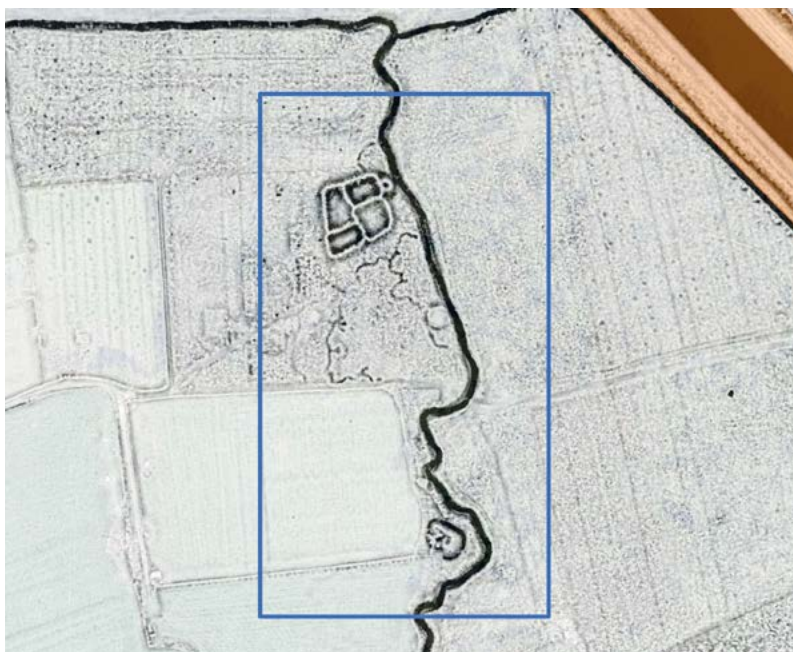
We zochten aanvankelijk in het bosgebied en het permanente grasland, daarna controleerden we de kleinere bosjes. We focusten ons op het gebied ten westen van de Antitankgracht waar de Belgische stellingen waren. Omdat we hadden vastgesteld dat er zich een patroon vormde rond enkele bunkers, hebben

De loopgraven in het Haachts Broek, met bovenaan de loopgraven die Ludo Vrijs signaleerde.

we ook alle andere bunkers gecontroleerd. Het bracht ons naar enkele minder duidelijke relictten, maar ook de twijfelgevallen hebben we veiligheidshalve gemarkeerd. Het eindresultaat hebben we gecontroleerd met de kaarten van de geschiedkundigen Roger Casteels en Gust Vandegoor (2002). Dit leverde nog enkele minder duidelijke resultaten op.

Belangrijk om te weten is dat we niet alle loopgraven die ooit werden aangelegd ook hebben gevonden. De vondstomstandigheden én de herkenbaarheid hangen immers nauw samen met het grondgebruik, doorgaans bos in dit geval. Het feit dat het Haachts Broek een beschermd natuurgebied is, droeg zeer waarschijnlijk in hoge mate bij tot de bewaring van de oorlogsrelictten.

Loopgraven ten westen van de Lipsebeek, met onderaan een mogelijke stelling voor geschut.

Loopgraven ten zuiden van de Binnenbeek, een zijstroom van de noordelijker gelegen Dijle.

GESCHUTSTELLINGEN

Tijdens de inventarisatie namen we her en der geïsoleerde aardwerken waar. We weten niet met zekerheid of het om oorlogserfgoed gaat, maar ze komen we enkel voor vlakbij loopgraven. Mogelijk zijn het de restanten van geschutstellingen in Haacht en Tildonk (zie figuur, onderaan links van de Lipsebeek).

DE TOEKOMST

IOED WinAr gaat nu op zoek naar een werkwijze, partners én middelen om de loopgraven te beheren. In een latere fase zullen ze ontsloten worden. Leggen we de loopgraven opnieuw bloot? Mijn archeologenhart zou wel willen, maar mijn archeologieverstand zegt van niet: waarom zou je resten van een wereldbrand willen opgraven als je weet dat ze veilig en wel onder de grond zitten? Een extensief beheer en goede duiding voor wandelaars in het Haachts Broek is hier volgens mij meer aan de orde. ■

MEER WETEN?

- www.WinAr.be
IOED WinAr werkt voor de gemeenten Bekkevoort, Haacht, Holsbeek, Keerbergen, Rotseelaar en Tremelo.

BRON:

- www.kwlinie.be/bibliografie
- Casteels R. & G. Vandegoor (2002), 1940 in de regio Haacht. De Belgische eenheden op de KW-stelling, Haacht
- DHM Vlaanderen II, via www.geopunt.be

TERUGBLIK ARCHEOLOGIEDAGEN 2022

- ✓ 31 ACTIVITEITEN IN VLAAMS-BRABANT
- ✓ 16 ORGANISATOREN
- ✓ BIJNA 1250 DEELNEMERS
- ✓ ENTHOUSIASTE ORGANISATOREN EN DEELNEMERS
- ✓ ACTIVITEITEN IN AFFLIGEM, GEETBETS, GOOIK, GRIMBERGEN, HAACHT, HALLE, HOEGAARDEN, HUIZINGEN, KEERBERGEN, LEUVEN, OUD-HEVERLEE, OVERIJSE, ROTSELAAR, SCHERPENHEUVEL-ZICHEM, TIENEN, VILVOORDE, ZOUTLEEUW

WWW.ARCHEOLOGIEDAGEN.BE

TIP!

**ZIN OM OP ANDERE DAGEN IN ARCHEOLOGIE TE DUIKEN?
JE VINDT EEN PERMANENT AANBOD OP
WWW.ARCHEOLOGIEDAGEN.BE/365DAGENARCHEOLOGIE**

**ARCHEOLOGIEDAGEN 2023
OP 26, 27 EN 28 MEI.**

**KOM JE OOK NAAR HET
BOEIENDSTE WEEKEND
VAN HET JAAR?**

De blootgelegde muur.

DE KASTEELMUUR VAN TERVUREN

Ben Van Genechten

Archeologisch onderzoek legde een zware muur bloot in Tervuren. Na wat speurwerk blijkt het om resten te gaan van de zeven kilometer lange ommuring die Albrecht en Isabella in 1625-1632 rond hun kasteeldomein lieten aanleggen.

EEN KORTE GESCHIEDENIS

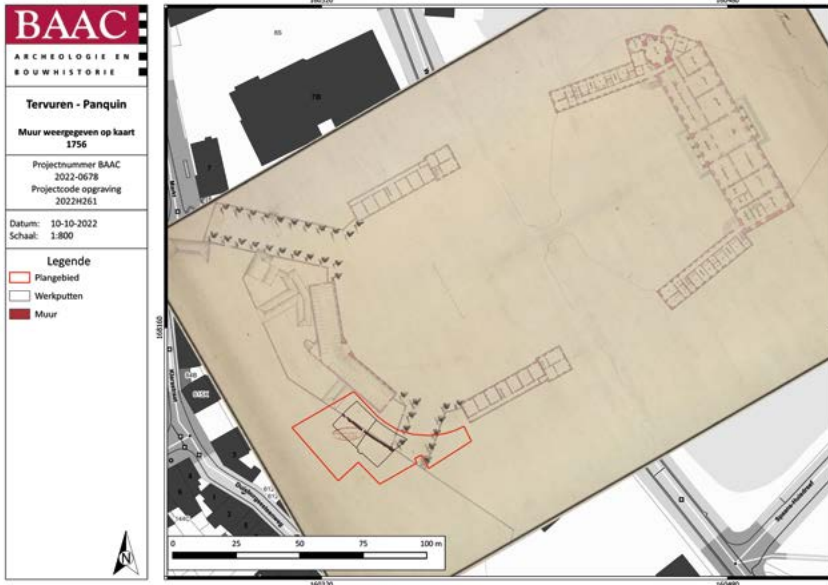
De aanleiding van het archeologisch onderzoek was de omgevingsvergunning voor de herinrichting en opwaardering van de historische Panquinsite. Deze site maakt deel uit van het als monument beschermde park van Tervuren. De oorsprong van dit park gaat terug tot het begin van de 13de eeuw toen de Brabantse hertog Hendrik I er een burcht liet optrekken. In de loop van de late middeleeuwen groeide het gebied uit tot het jachtdomein van de Brabantse hertogen.

In de 17de eeuw lieten aartshertogen Albrecht en Isabella (circa 1599-

1633) het domein omvormen tot een prestigieus buitenverblijf. Nog later werd het de zomerresidentie van landvoogd Karel van Lotharingen (circa 1740-1770). Onder zijn bevel ontwikkelde zich een enorme bouwactiviteit op het kasteeldomein, ook de hoefijzervormige Panquinsite werd toen gebouwd.

DOMEINMUUR

De onderzoekers ontdekten een bakstenen muur die dwars door het onderzoeksgebied liep van het noordwesten naar het zuidoosten. De muur werd opgetrokken in baksteen met kalkmortel, met een iets bredere fundering. Een insteek van

Muur en plangebied weergegeven op 'Plan voor de bouw van een nieuw kasteel in Tervuren; opgemaakt op bevel van prins Karel van Lotharingen, 1756'.

Muur weergegeven op detail van 'Plan voor de bouw van een nieuw kasteel in Tervuren; opgemaakt op bevel van prins Karel van Lotharingen, 1756'.

Muur en plangebied weergegeven op 18de-eeuws plan voor de bouw van het hoefijzervormige complex.

Zicht op de in de lemige bodem uitgegraven rechthoekige ruimte.

de muur was opgevuld met een bruingrijze puinvulling.

Het gerecupereerde vondstmateriaal wijst op een datering in de 17de-18de eeuw. Dit stemt overeen met het beschikbare cartografische materiaal: op een plan van 1756 herkennen we de muur als een buitenmuur van het domein. Uit een ander 18de-eeuws plan blijkt dat de muur gesloopt werd voor de bouw van de Panquinsite.

Uit historische bronnen weten we dat het kasteeldomein onder Albrecht en Isabella gevoelig uitgebreid werd en voorzien van een circa 7 kilometer lange bakstenen muur. Dit is met enige zekerheid de blootgelegde muur, of toch een deel ervan. Een schilderij van Jan Van der Heyden van omstreeks 1700 toont het kasteel vanuit het zuiden. De ommuring aan de westzijde van het warandepark en de Leuvensepoort zijn op dat schilderij te zien.

AACHT OF KELDER?

Ten noorden van de muur was een rechthoekige ruimte in de lemige bodem uitgegraven. De wanden en de vloer waren bezet met een circa 2 centimeter dikke laag kalkmortel. Een proefputtenonderzoek wees uit dat het om een aacht zou gaan, een bouwwerk van onderaardse ruimten en gangen in de leembodem die uit de nieuwe tijd dateert. Doorgaans bestaat een aacht uit een stelsel van kleine rechthoekige ruimten die via smalle tunnels verbonden waren en/of in verbinding stonden met een kelder of waterput.

De opgravingsresultaten brachten echter geen duidelijkheid. De structuur was immers zwaar verstoord door jongere leidingen en uitgravingen. Enkel een associatie met de muur van het kasteeldomein kon worden vastgesteld. Om deze reden wordt de structuur eerder als kelder omschreven. ■

ARCHEOLOGISCHE TOEVALSFOUNDSTEN

Lisa Van Ransbeeck & Geert Vynckier

Zes keer kwam er toevallig iets interessants aan de oppervlakte in Vlaams-Brabant, in 2022. Alle vondsten werden netjes gedocumenteerd en opgenomen in de Centrale Archeologisch Inventaris. Vier toevalsvondsten kwamen uit Leuven, één uit Betekom en één uit Lot.

FUNDERINGEN NAAST HET IERS PREDIKHERENKLOOSTER

Bij rioleringswerken in de Ierse Predikherenstraat in Leuven stootte de aannemer op een bakstenen funderingsmuur. De straat werd in de 14de eeuw Kalkovenstraat genoemd en was toen veel smaller. Ze werd later genoemd naar het klooster van de Ierse Predikheren, op de hoek met de Brusselsestraat.

De funderingsmuur was van het noorden naar het zuiden gericht. Ze

liep nog verder in beide richtingen, maar om technische redenen kon ze niet verder worden blootgelegd. De muur was gemetseld met een vrij zachte gele en een harde witte kalkmortel. De bakstenen hebben een oranje of rood-paarse kleur en zijn 22 tot 23 cm lang, 9 tot 10 cm breed, en 6 cm hoog. Een groot deel van de fundering bestaat uit brokken baksteen. De fundering is minstens 48 cm breed, met daarop een dwarsfun-

dering van 30 cm. Hoe diep de fundering ging, werd niet vastgesteld.

De fundering komt allicht van een gebouw dat tegen de westelijke afsluitmuur stond van het Ierse Predikherenklooster (1650 tot 1797). Maar het is ook niet helemaal uitgesloten, op basis van het gebruikte baksteenformaat, dat het gaat om de funderingen van een gebouw uit de 19de eeuw. Basisdocumentatie van deze vondst, die in situ bewaard blijft, volstond.

Foto van de schoongemaakte funderingsmuur (© stad Leuven, Lisa Van Ransbeeck)

BIBLIOGRAFIE:

MEULEMANS A. 2004. Huisen en straten van het Oude Leuven, Jaarboek Leuvens Historisch Genootschap 42, deel 1 en 2, Leuven.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022: Ierse Predikherenstraat [online], <https://id.erfgoed.net/themas/8170> (geraadpleegd op 30 juni 2022).

Bakstenen waterput met daarop de ijzeren stangen en natuurstenen als afdekking (© stad Leuven, Lisa Van Ransbeeck)

EEN WATERPUT IN DE BRUSSELESTRAAT

Niet ver van de eerste toevalsfonds – de funderingen in de Ierse Predikherenstraat – kwamen bij rioleeringswerken in de Brusselsestraat in Leuven resten van een waterput aan het licht. De straat was er vroeger opgedeeld in drie straten: de Steenstraat, de Bieststraat en de Wijngaardstraat. De waterput bevond zich in de vroegere Wijngaardstraat, die voor het eerst in de 13de eeuw werd vermeld. De vindplaats ligt net ten zuiden van het Ierse Predikherenklooster dat hier stond tussen 1650 en 1797.

Deze waterput was gemetseld met baksteen (21x10x5,5 cm) en een vrij zachte lichtgroenig grijze kalkmortel met kalkstippen. Op de put stond een constructie in blokken kalksteen. In de put was er een metalen leiding te zien waarmee het water vermoedelijk werd opgepompt. Net boven het waterniveau vertoonden de bak-

stenen een zwarte en witte aanslag. Een onderzoek van de buitenzijde van de waterput was niet mogelijk door de aanwezige nutsleidingen.

Op basis van historische bronnen weten we dat er hier in het begin van de 19de eeuw een pomp stond, die in 1892 werd afgebroken. De diameter van de waterput doet vermoeden dat de put al langer bestond en er een pomp bovenop werd geplaatst. Het is op basis van de historische bronnen niet meteen te achterhalen hoe oud de waterput is. Ook archeologische gegevens brachten geen uitsluitsel.

De waterput kan grotendeels in situ bewaard blijven. De ijzeren stangen en natuurstenen die de put afdekken, worden verwijderd. Om de stabiliteit te garanderen worden ze vervangen door een dekplaat. Zo blijft ook de inhoud bewaard.

BIBLIOGRAFIE:

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022: Brusselsestraat [online], <http://id.erfgoed.net/themas/1035> (geraadpleegd 13 juli 2022).

MEULEMANS A. 2004: Huisen en straten van het Oude Leuven, Jaarboek Leuven Historisch Genootschap 1, Leuven, 229.

GROOTJANS J. 1950: Het drinkwater te Leuven vroeger en nu, JPA nr. 8 en nr.9 (19/02/1950 en 26/02/1950), Leuven, 19.

RESTANTEN VAN DE BIESTPOORT IN LEUVEN

Tijdens dezelfde rioleringswerken waarbij een waterput in de Brusselsestraat werd blootgelegd, kwamen ook bak- en natuurstenen structuren aan de oppervlakte. Iets meer in westelijke richting dan de eerdere vondst. Dit deel van de Brusselsestraat heette vroeger de Steenstraat, die liep van de Grote Markt naar de eerste stadsmuur waar de Biestpoort stond.

De eerste stadsomwalling van Leuven bestond uit een gracht en een aarden wal met daarop een muur in kalkzandsteen, kalksteenknohlen en ijzerzandsteen. Deze omwalling wordt traditioneel gedateerd in de periode 1156-1165, maar dit kan te vroeg zijn. De Biestpoort bevond zich ter hoogte van de kruising met de tweede Dijlearm die als stadgracht

dienst deed. De poort had twee halfronde torens aan de zijde van het veld en sloot aan op een brug over de Dijle. Je herkent de poort op de Ferrariskaart en op het primitieve kadaster van 1813. In 1819 werd de poort afgebroken.

De natuurstenen structuur bestaat uit brokken kalkzandsteen en enkele brokjes ijzerzandsteen. Aan de oostzijde is de structuur afgewerkt met regelmatige blokken ijzerzandsteen als parament. Deze ijzerzandstenen zijn aan de oostzijde bepleisterd. Deze bepleistering is ook zichtbaar op enkele gemetselde bakstenen die zich op een lager niveau tegen de ijzerzandstenen bevinden.

Meer naar het oosten werd een deel van een bakstenen gewelfde con-

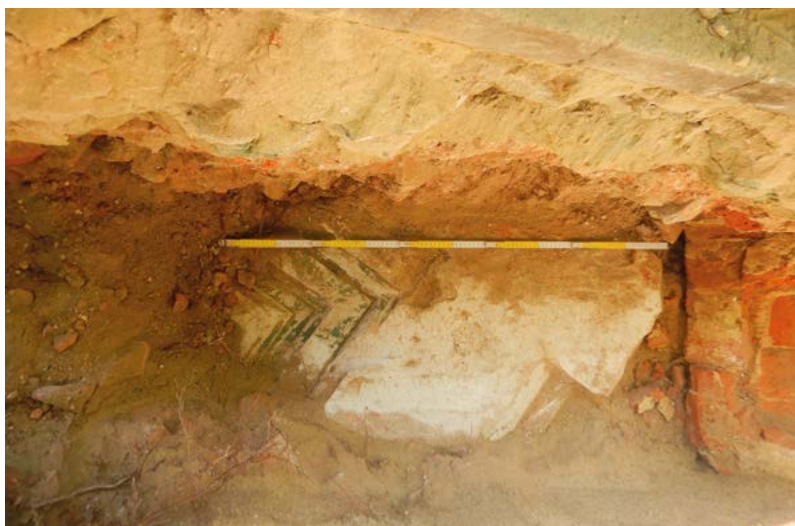
structie blootgelegd. Deze constructie van een meter breed zou misschien wel een muur en een aanzet van een gewelfde kelder of riolering kunnen zijn. Ze werd 50 cm onder de stoep aangetroffen. Het bouwsel was opgevuld met puinrijk bruin zand.

Net naast deze bakstenen constructie kwam een architecturaal fragment van minstens 1,20 m aan de oppervlakte. Het gedecoreerde element in witte gips bevond zich niet in situ en lag schuin in de bodem. Er waren nog sporen van een groene verflaag te herkennen. Allicht maakte het deel uit van een woning uit de 19de-20ste eeuw en kwam het tijdens afbraakwerken in de 20ste eeuw in de grond terecht.

Op basis van deze toevalsvondst lijkt de Biestpoort iets meer naar het oosten te liggen dan aanvankelijk gedacht. De aangetroffen vondsten worden in situ bewaard nadat ze werden afgedekt met een folie.

Natuurstenen structuur vanuit het oosten (© stad Leuven, Lisa Van Ransbeeck)

Architecturaal fragment met op het witte decoratieve gips sporen van een groene verflaag (© stad Leuven, Lisa Van Ransbeeck)

BIBLIOGRAFIE:

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022a: Brusselsestraat [online], <http://id.erfgoed.net/themas/1035> (geraadpleegd 13 juli 2022).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022b: Eerste stadsomwalling [online], <http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/125406> (geraadpleegd 12 september 2022).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022c: Sint-Elisabethgasthuis [online], <http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42152> (geraadpleegd 12 september 2022).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022d: Sint-Pietersgasthuis [online], <http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/214141> (geraadpleegd 12 september 2022).

COCKX E & HUYBENS G. (ED) . 2003. De Leuvense Prentenatlas. Zeventiende-eeuwse tekeningen uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en Omgeving Vol.XLI, Leuven.

COENEGRACHTS T . 2009. De eerste stenen stadsmuur van Leuven (VL. Br.), *Archaeologia Mediaevalis kroniek* 32, Gent: 114-120.

EEN WATERPUT ACHTER DE STADSSCHOUWBURG IN LEUVEN

Bij het vernieuwen van de riolering van de stadsschouwburg vond de aannemer een waterput achter het gebouw. De noordelijker gelegen Diestsestraat was destijds één van de hoofdassen van Leuven en bevond zich op de flank van een helling van de zogenaamde Keibergen. Aan en in de straat bevonden zich verschillende bronnen of borneputten.

De waterput was opgebouwd met kalkzand- en ijzerzandstenen en had een diameter van minstens 120 cm. Bovenop bevond zich een bakstenen gewelf dat tien rijen hoog bewaard was gebleven. Aan de binnenzijde was de ruimte bestreken met mortel. Het gewelf was eerder al doorbroken en de waterput opgevuld met puin.

Boven de waterput was een structuur bewaard van natuurstenen en tegelvloeren bestaande uit ceramiektegels van 13x13x3 cm die ingebed waren in een harde kalkmortel. Door het aanwezige puin en de smalle sleuf kon de waterput aan de binnenzijde aan de buitenzijde verder onderzocht worden.

De waterput hoorde niet toe aan de stadsschouwburg. Die werd in 1860 gebouwd, terwijl de waterput al op het primitief kadaster van 1813 staat. Waarschijnlijk hoorde ze bij een van de erven van de woningen in de Diestsestraat. De bouwwijze en de vermelding van verschillende bronnen en borneputten in de middeleeuwse Diestsestraat wijzen op een

middeleeuwse oorsprong. Ook het gebruik van de kalkzand- en ijzerzandstenen wijzen in die richting.

Het bakstenen gewelf werd vermoedelijk later opgericht om de waterput te overdekken en te beschermen tegen invallend of inwaaierend puin. De natuurstenen en de tegelvloer doen vermoeden dat de waterput in de 19de of 20ste eeuw werd ingewerkt in een gebouw of een koer. Mogelijk stond hier een pomp op.

De waterput kan in situ bewaard blijven. Het deel van de tegelvloer, de natuurstenen en het bakstenen gewelf in de werksleuf ruimden plaats voor de nutsleidingen.

In de aanleg sleuf voor de riolering werd de bovenzijde van een waterput aangesneden.

BIBLIOGRAFIE:

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022: Diestsestraat [online], <http://id.erfgoed.net/themas/8152> (geraadpleegd 16 september 2022).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022: Bondgenotenlaan [online], <http://id.erfgoed.net/themas/8151> (geraadpleegd 16 september 2022).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022: Stadsschouwburg [online], <http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/72671> (geraadpleegd 16 september 2022).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022: Refugiehuis en stadswoning [online], <http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42268> (geraadpleegd 16 september 2022).

CEUNEN M. (ED.) & DOBBELAERE K. 2018: Bewogen geschiedenis van een tempel vol schoonheid. 150 jaar Leuvense schouwburg, Leuven.

MEULEMANS A. 2004: Huisen en straten van het Oude Leuven, jaarboek Leuven Historisch Genootschap 1, Leuven, 140-141 en 149-150.

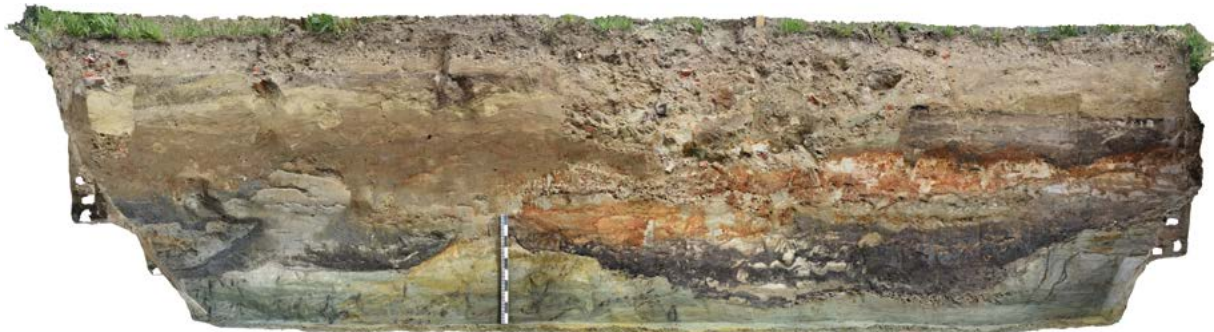
De zuidelijke toegangstrap van de schuilkelder uit WOII (© Agentschap Onroerend Erfgoed).

EEN SCHUULKELDER UIT WOII AAN HET EUROPAPLEIN IN LOT

Tijdens bouw-, renoverings- en graafwerken aan de gemeentelijke basisschool Blokbos in deelgemeente Lot, bleek er een betonnen constructie onder de oppervlakte te zitten. Het was meteen duidelijk dat het om een schuilkelder uit WOII ging. Het grootste deel van de kelder was nog intact. Hij was toegankelijk, ook al stond er water in.

De schuilkelder in gewapend beton had twee toegangen, langs twee trappen. Het grondplan toont twee aan elkaar verbonden U-vormen. Het geheel was afgedekt met betonplaten. Er was slechts één verluchtingsgat. Er waren geen sporen van zitbanken te vinden, wel enkele opschriften op de muren.

Volgens de archieven zou de kelder gebouwd zijn in 1944. Daarvoor werden arbeidskrachten in de streek opgevorderd. Toen de kelder uit gebruik raakte, werden de trappen afgedekt met betonnen balken om ze ontoegankelijk te maken. De restanten van de schuilkelder zijn gedocumenteerd en zullen zo goed als volledig in situ bewaard blijven.

Het noordprofiel met links de twee fasen van de gracht en in het midden de sporen van trampling (© Agentschap Onroerend Erfgoed)

DE GRACHT ROND DE SCHANS VAN HULST IN BETEKOM

Bij het uitgraven van een kelder voor een nieuwbouw in de Beemdstraat in Betekom, kwamen in het profiel van de uitgraving duidelijke archeologische sporen tevoorschijn. Het betrof sporen van de westelijke gracht rond de schans van Hulst die van het zuidoosten richting noordwesten liep.

De schans is een verdedigingswerk dat in 1651 voor het eerst wordt vermeld, maar allicht uit de 16de-17de eeuw dateert. Het zichtbare stuk van de gracht is in het verleden vernieuwd en heraangelegd. Dat was

duidelijk zichtbaar in het noordelijke profiel. In het westelijke profiel was de vulling van de gracht goed te volgen. De vulling bevatte buiten enkele baksteenfragmenten geen dateerbaar materiaal.

iets meer naar het oosten was in het noordprofiel een duidelijk restant te herkennen van een poel, met aan de rand ervan sporen van vertrappeling door vee.

De profielen werden bodemkundig bestudeerd. De resultaten hiervan en de interpretatie zijn nog niet gekend.

BIBLIOGRAFIE:

CEULEMANS P. 2002: Op pene van militaire executie. Betekom tijdens de oorlogen van de Nieuwe Tijd, circa 1570-1750. Het Oude Land van Aarschot, jaargang 37,1, Aarschot, 17-26.

CONTACTEN

Lisa Van Ransbeeck

Stadsarcheoloog
Dienst onroerend erfgoed Stad Leuven
lisa.vanransbeeck@leuven.be
+32 0492 23 87 68

Geert Vynckier

Erfgoedonderzoeker archeologie
Agentschap Onroerend Erfgoed
geert.vynckier@vlaanderen.be
+32 0477 56 03 89

SUBSIDIE VOOR JE ERFGOEDPROJECT

Ontsluit je onroerend erfgoed voor het publiek

Help mee om het bouwkundige,
landschappelijke en archeologische
erfgoed in Vlaams-Brabant te
ontsluiten voor iedereen en
vraag een subsidie aan
voor je erfgoedproject!

VOOR WIE?

Natuurlijke personen, openbare besturen, feitelijke verenigingen en organisaties met rechtspersoonlijkheid en zonder winstoogmerk.

ENKELE REGELS

- Je project vindt plaats in de provincie Vlaams-Brabant en laat het publiek kennismaken met het verhaal van het onroerend erfgoed.
- Je project vergroot de kennis over het onroerend erfgoed bij bepaalde doelgroepen.
- Vooronderzoek zonder concreet publieksluit komt niet in aanmerking.
- De subsidie bedraagt max. 50% van de projectkost (max. 12.500 euro).
- Je project loopt over max. 2 jaar.

AAN DE SLAG!

Hulp of advies nodig bij de voorbereiding van je project of subsidieaanvraag? Neem ten laatste 1 maand voor de indiening van jouw aanvraag contact met ons op via erfgoed@vlaamsbrabant.be

Dien je aanvraag uiterlijk 3 maanden voor de start van het project in online via www.vlaamsbrabant.be/erfgoedprojecten of via het aanvraagdocument.

EXTRA INFORMATIE

Mail erfgoed@vlaamsbrabant.be of bel 016-26 76 49.

MEER INFO

Provincie Vlaams-Brabant Dienst Erfgoed

Provincieplein 1 - 3010 Leuven
016 26 76 10
erfgoed@vlaamsbrabant.be
www.vlaamsbrabant.be/erfgoed

Beleidsverantwoordelijke

Tom Dehaene
gedeputeerde voor erfgoed
tel. 016 26 70 22
kabinet.dehaene@vlaamsbrabant.be

Blijf op de hoogte en abonneer je op onze nieuwsbrief 'erfgoed'.
www.vlaamsbrabant.be/nl/nieuwsbrieven/nieuwsbrief-erfgoed